

Araştırma Notu / Research Note

***el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ'nın Yeni Neşri* Bağlamında Siyer Yazmalarındaki Hâşiyeler ve Semâ Kayıtları**

Güllü Yıldız*

Memlükler döneminin önde gelen hadis hafızlarından ve siyer âlimlerinden Moğultay b. Kılıç'ın (ö. 762/1361) en meşhur eserlerinden biri, *es-Sîretü's-suğra* olarak da bilinen *el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ ve târihi men ba'dehû mine'l-hulefâ* başlıklı muhtasar siyer ve halifeler tarihidir. Moğultay'ın eserleri içerisinde günümüze ulaşan elyazmalarının sayısı açısından en başta geldiği gibi modern dönemde basılan ilk eseri de bu olmuştur. Öncelikle bu durumun bir tesadüf olmadığı vurgulanmalıdır. *el-İşâre*'nin telif edildiği dönemden itibaren çokça okunması, rivayet edilmesi ve nüshalarının çoğaltılmasıyla yaygınlaşması bu sonucu doğurmuştur.¹ Bu yazının kaleme alınma sebebi de 2020 yılında yayımlanan yeni neşrine dair bir değerlendirme yapmaktır. Öncelikle eserin mahiyetinden ve daha eski tarihli neşirlerinden kısaca bahsedeceğiz. Ardından yeni neşirle öncekiler arasındaki farklara değinerek yeni neşrin, tahkikli neşirde hâşiyeler ve semâ kayıtlarına yer verilmesiyle siyer yazıcılığı çalışmalarına katkılarını değerlendireceğiz. Amacımız tahkikli neşir faaliyetlerinin, artık sadece metni tam ve doğru bir şekilde okuyucuya ulaştırmaktan ibaret kalmaması ve bunun ötesine geçerek “metin üstü” ve “metin dışı” şeklinde nitelendirilen unsurların bu sürece dâhil edilmesi gerektiğini vurgulamaktır.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, gullu.yildiz@marmara.edu.tr, orcid: 0000-0003-0630-7145.

1 Moğultay b. Kılıç ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz. Güllü Yıldız, *Siyerde şerh-Hâşiyeler Geleneği: Moğultay b. Kılıç Örneği* (İstanbul: İSAM 2020).

Böylece metinlerin, nüshaların tarihleriyle birlikte incelenmesi mümkün olacak ve neticede sadece siyer yazmaları değil İslam geleneğinin ürettiği her türden metnin telif ve yazılı-sözlü neşir tarihi daha iyi anlaşılacaktır.

***el-İşâre* ve Neşirleri**

Moğultay b. Kılıç, *ez-Zehr'ül-bâsim fî siyeri Ebi'l-Kâsım* başlıklı bir siyer kaleme almış, daha sonra hocası el-Hatib el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) tavsiyesini dinleyerek onu ihtisar etmiş ve siyerin sonuna da yine muhtasar bir halifeler tarihi ilave etmiştir. Mukaddimedede mufassal eserlerin maksadını içerecek şekilde faydalı ancak delil ve şahitlerden arındırarak, lafı uzatmadan seçmece yaparak muhtasar-müfid bir eser kaleme almayı ve böylece bütün Müslümanların yöneleceği, âlimlerin de müstağni kalmayacağı bir kaynak ortaya koymayı amaçladığını ifade eden (s. 129-130)² müellif, başta vaz ettiği bu usule eser boyunca sadık kalmış görünmektedir. Muhtevaya baktığımızda Hz. Peygamber'in isimleriyle ve ailesinin, kabilesinin tanıtılmasıyla başlayan doğumundan vefatına kadar kronolojik bir anlatımın takip edildiği görülür. Bu kronolojik anlatımın içerisinde nübüvvet mührünün tasviri gibi bazı detaylara yer verilmesi dikkat çeker. Ardından Hz. Peygamber'in hizmetlileri ve köleleri, ahlâkı, mucizeleri ve hasâisi tematik olarak ele alınır. Hz. Peygamber'in evlilikleri ve eşlerinin tematik kısımda verilmemesi, bunun yerine kronolojik anlatı içerisinde sırası geldikçe anlatılması diğer muhtasar siyerlerden farklılaştığı bir husustur. Ardından gelen halifeler tarihi de Râşid halifelerle başlayıp son Abbâsî halifesi Müsta'sım-billâh (ö. 656/1258) ile sona erecek şekilde her halife döneminin oldukça muhtasar bir anlatısıdır.³

Muhtevasını bu şekilde kısaca özetlediğimiz *el-İşâre*, 1326 (1908) yılında Mısır'da Matbaatü's-saâde'de *Kitâbü Sireti Moğultay* başlığıyla 119 sayfa olarak basılmıştır. Söz konusu baskıda eserin musahhihi Muhammed Hicâzî, neşredeni ise matbaanın sahibi Muhammed Efendi İsmâil olarak kaydedilmiştir ancak hangi elyazması nüshaya veya nüshalara dayandığına dair bilgi verilmemiştir. Kitabın kapağında baskı tarihi 1326 olarak görünse de kitabın sonundaki tetimme kaydında "11 Zilkade 1300 tarihinde tab'ı sona erdi" (13 Eylül 1883) denilmektedir. Bu durumda ilk defa 1883 yılında basıldığı, ardından 1908 yılında tekrar baskı yapıldığını varsaymak daha doğrudur.⁴

2 Bu ve benzeri metin içinde gösterilen sayfa numaraları, *el-İşâre*'nin aşağıda tam künyesi verilen 2020 tarihli yeni neşrine atıftır.

3 Eser hakkında ayrıntılar için bkz. Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği*, 263.

4 Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdullah Alâüddin Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî, *Kitâbü Sireti Moğultay* (Kahire: Matba'atü's-Sa'âde, 1326/1908).

Taş baskı usulüyle çoğaltılan bu ilk baskıların ardından 1996 yılında Muhammed Nizâmeddin Fütüeyyih tarafından bazı elyazmaları ve bu ilk baskıya dayanarak yeni bir neşri yapılmıştır.⁵ Fütüeyyih bu baskıda Medine Arif Hikmet Kütüphanesi'nden iki nüsha (nr. 242/120, 242/7) ile kopyaları sırasıyla Mekke Câmîatü'Ümmü'l-Kurâ (nr. Siyer 163) ve Medine Câmîatü'l-İslâmiyye (nr. 1214 f1) kütüphanelerinde bulunan Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye (nr. 460) ve Berlin'den birer nüshayı kullanmıştır. Ayrıca 1300/1883 tarihli taşbaskının yanı sıra Moğultay b. Kılıç'ın diğer eserlerindeki ilgili atıflardan ve Takıyyüddin el-Fâsî'nin (ö. 832/1429) Medine tarihi üzerine kaleme aldığı eseri *el-İkdü's-semîn*'in siyer bölümünde *el-İşâre*'den yaptığı ihtisarı da neşrin kaynakları arasında zikretmiştir.⁶

Bu yazının kaleme alınmasına sebep olan yeni tahkikli neşir ise Hişâm Misbâh tarafından 2020 yılında yayınlanmıştır.⁷ Hişâm Misbâh, hem tarih aralığı hem de müellifle irtibatı açısından oldukça kıymet arz eden 11 farklı elyazması nüshasına dayanarak neşre hazırladığı bu eseri, aşağıda değerlendireceğimiz Sıbt İbnü'l-Acemî'nin (ö. 841/1438) hâşiye notlarıyla birlikte yayınlamak çok daha kıymetli hale getirmiştir. Misbâh, Fütüeyyih'in baskısında kullanılan nüshaların ilmî kıymeti olmadığını ve bazılarının da eksik nüshalar olduğunu vurgulayarak kendi neşrinin bir gereklilikten doğduğuna okuyucuyu ikna etmeye çalışır. Nitekim iki neşrin dayandığı nüshalar, sadece istinsah tarihleri ve asıl eserle irtibatları açısından karşılaştırıldığında bile Misbâh'ın haklı olduğu görülür. Fütüeyyih, kendi döneminin şartlarıyla da bağlantılı olarak doğrudan erişebildiği nüshaları bir araya getirerek metni neşretmiş görünmektedir. Buna karşın Misbâh, Fas'tan Türkiye'ye, Mısır'dan İngiltere'ye ve Suudi Arabistan'a kadar çeşitli elyazması koleksiyonlarındaki nüshalara ulaşmış ve aşağıda ayrıntılarını göreceğimiz gibi bu nüshalara dayanarak metni tam ve doğru bir şekilde inşa etmenin yanı sıra metnin alımlanma tarihine dair çok önemli bilgileri bir araya getirmiştir.

5 Moğultay b. Kılıç, *el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ ve târihi men ba'dehû mine'l-hulefâ*, thk. Muhammed Nizâmüddin el-Fütüeyyih (Dımaşk: Dârü'l-Kalem/ Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1996/1416).

6 Fütüeyyih, "Mukaddime", 21-35.

7 Ebû Abdullah Muğlatây b. Kalîc [Moğultay b. Kılıç] el-Bekcerî el-Hanefî (ö. 762/1361), *el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ ve âsâri men ba'dehû mine'l-hulefâ bi-hâşiyeti'l-İmâm el-Hâfîz Burhânüddîn İbrahim b. Muhammed b. Halîl et-Tırablusî el-Halebî eş-Şâfi'i el-Ma'rûf bi-Sıbt İbnü'l-Acemî ve el-Burhân el-Halebî* (ö. 841/1438), thk. Hişâm Misbâh (Tanca- Beyrut: Dârü'l-Hadîsi'l-Kettâniyye, 2020/1441).

***el-İşâre*'nin Yeni Neşrinde Kullanılan Nüshalar**

Misbâh neşrinde esas alınan metin, Muhammed b. Muhammed İbnü's-Sâiğ (ö.?) tarafından 9 Recep 748 (15 Ekim 1347) tarihinde istinsahı tamamlanan bir nüshadır (British Museum, or. 3016). Eserin müellifi hayattayken istinsah edilen bu nüsha, müellife okunmuş ve bu kıraat kaydı müellifin hattıyla nüshaya yazılmıştır. Yani bu neşir, tahkikli neşir için en değerli kabul edilen müellif nüshası olmasa da müellifin onayını almış bir nüshayı esas alır. Bu nüsha üzerinde daha sonraki dönemde 970/1562 yılında, kimliği tespit edilemeyen bir âlim tarafından düşülen Moğultay'a yönelik itirazları içeren hâşiyeye notları da bulunur. Ancak bunlara neşirde yer verilmemiştir ve Misbâh notların varlığını girişte zikretmekle birlikte neden neşirde yer vermediğine dair herhangi bir açıklama yapmamıştır (s. 94).

Ana nüshayla karşılaştırmanın yanı sıra üzerlerindeki hâşiyeye notları ve semâ kayıtları için başvuru olan diğer nüshalar da ilmi açıdan oldukça kıymet arz eder. Bunlardan ilki 9./15. asrın önemli muhaddis ve siyer âlimlerinden Sıbt İbnü'l-Acemî diye tanınan Ebü'l-Vefâ Burhânüddin İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin 25 Rabiülahir 808 (20 Ekim 1405) tarihli hâşiyeli nüshasıdır (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 2747/3 (v. 99a-145a). Nüshanın başında müellifine okunmuş bir nüshadan istinsah edildiği ve mukabele edildiği kaydı yer almaktadır (v. 99a). Nüshanın sonunda ise bu eseri hocası İbn Ebû Zübâ eş-Şüfî'den (ö. 790/1388) dinlediğine dair semâ kaydı vardır (v. 144b). Üçüncü sıradaki nüsha yine dönemin önemli âlimlerinden ve Sıbt İbnü'l-Acemî'nin talebelerinden Ebü'l-Fazl İbnü's-Şihne el-Hafid (ö. 890/1485) tarafından 826/1422 yılında istinsah edilmiştir (Camiatü Muhammed b. Suud Kütüphanesi, nr. 8343). İbnü's-Şihne, hocasının nüshasından istinsah ettiği bu nüshaya hocasının hâşiyesini de aynıyla aktarmıştır. Yine Sıbt İbnü'l-Acemî'nin talebelerinden Zeynüddin Ömer b. Muhammed b. Ömer es-Sâ'î İbnü'l-Mi'saranî (ö. 856/1452) tarafından 13 Şevval 832 (16 Temmuz 1429) tarihinde istinsahı tamamlanan nüsha da (Beyazıt Kütüphanesi, nr. 5236) önceki gibi Sıbt İbnü'l-Acemî'nin nüshasından hâşiyesiyle birlikte kopyalanmıştır (s. 94).

Tahkikli neşirde kullanılan kronolojik olarak en eski tarihli nüsha (Dârulbeyzâ Âl-i Suud Kütüphanesi) ise 742/1341 yılında Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım (ö.?) tarafından, müellif hattı olan bir nüshadan istinsah edilmiş ve üzerindeki 741/1340 tarihli bir semâ kaydı da aynen aktarılmıştır. Bu nüshanın sonunda *el-İşâre* eserini öven çeşitli şiirler de yer alır ve Misbâh mukaddimesinde, eserin önemini vurgulamak için bu şiirleri alıntılanmıştır (s. 72-77). Bir diğeri Abdullah b. Ömer b. el-Osmanî (ö.?) tarafından 773/1371 yılında istinsah edilen nüshadır (Medine, Arif Hikmet Kütüphanesi, nr. 953). Neşirde kullanılan diğer nüshalardan 791/1388 yılında Muhammed b. Ahmed

el-Ezherî (ö.?) tarafından istinsah edilen nüsha (Beyazıt Kütüphanesi, nr. 5317), Muhammed b. Musa ed-Demîrî (ö. 808/1405) tarafından 11 Muharrem 795 (27 Kasım 1392) tarihinde istinsahı tamamlanan nüsha (el-Ezheriyye Kütüphanesi, nr. 9321/23548) ve Muhammed b. Eyyûb el-Beycûrî (ö.?) tarafından 810/1407 yılında istinsah edilen nüsha (el-Haremü'l-Mekkî Kütüphanesi, nr. 2612), üzerlerinde çeşitli tashih ve fevaid notları barındırırlar (s. 95-96).

Daha geç tarihli olmakla birlikte müellife okunan bir nüshadan istinsah edilmesi dolayısıyla önem arz eden bir diğer nüsha (Eskişehir Kütüphanesi, nr. 177), Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Muğayzil el-Hamevî (ö.?) tarafından 866/1461 yılında Kahire'de istinsah edilmiştir. Asıl nüshada yer alan müellifinden semâ kaydı da aynıyla kopyalanmıştır. Neşirde kullanılan son nüsha ise Misbâh'ın değerlendirmesine göre metninde diğerlerine kıyasla çokça farklılıklar, eksikler ve fazlalıklar bulunmasıyla dikkat çeker. Ferağ kaydına göre Ebü'l-Mu'ammer Ömer el-Beybarsî el-Acemî (ö.?) tarafından 8 Cemaziyelevvel 756 (21 Mayıs 1355) tarihinde Gazze'de müellif hattı nüshadan istinsah edilmiş ve 9 Recep 756 (20 Temmuz 1355) tarihinde bu nüshayla mukabele edilmiştir. Misbâh, bu nüshanın diğerlerinden farklı olmasının sebebini, müellif hattına dayanması ve müellif hala hayattayken istinsah edilmesine bağlar ve dolayısıyla kitabın müsveddesinin kopyası olabileceği kanısına ulaşır (s. 96). Moğultay b. Kılıç'ın eserleri üzerinde çalışmaya devam ettiği ve mütemadiyen yeniden düzenlediği ve bu sebeple de tam bir telif kronolojisi oluşturmanın mümkün olmadığı hatırlanırsa Misbâh'ın bu yorumu makul bir varsayım olarak kabul edilebilir.

Semâ Kayıtları

el-İşâre'nin Misbâh tarafından yayınlanan neşrini kıymetli kılan sebeplerden biri kullanılan nüshaların sıhhatiye bir diğeri de nüshalardaki semâ kayıtlarının tespit edilerek mukaddimedede yer verilmesidir. Misbâh, farklı nüshalarda yer alan orijinal veya istinsahta esas alınan nüshadan aynen kopyalanmış semâ kayıtlarına ve tarihî kaynaklara dayanarak toplam altı tane semâ kaydı tespit etmiş ve bunları alt dallarıyla birlikte listelemiştir. Bu kayıtlara dayanarak *el-İşâre*'nin sözlü neşrinin yani nerelerde kimler tarafından okunup dinlendiğinin, rivayet edildiğinin, hangi bölgelerde, hangi ilim çevrelerinde kimler aracılığıyla hangi dönemlerde yayıldığıının, üzerine konuşulup tartışıldığıının tespit edilmesi, böylece eserin alımlanma sürecinin tasviri kısmen de olsa mümkün hale gelir.⁸

8 Bu yazıyı hazırladığımız günlerde semâ kayıtlarıyla ilgili Aljoumani ve Hirschler tarafından hazırlanan online bir platform (Audition Certificates Platform) araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Şimdilik bazı koleksiyonlarla (Staatsbibliothek Berlin, Forschungsbibliothek Gotha, The Bibliothèque nationale de

Semâ kayıtlarından ilki Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Ebû Zübâ eş-Şüfî'nin 14 Zilhicce 1354 (10 Ocak 1354) cuma günü *el-İşâre*'nin tamamını semâ ettiği dairdir.⁹ Ondan eseri dinleyenlerin başında ise Sıbt İbnü'l-Acemî gelir. *el-İşâre*'nin sonunda kendi el yazısıyla kaydettiğine göre Sıbt İbnü'l-Acemî, peş peşe gerçekleşen iki mecliste bu eseri İbn Ebû Zübâ'dan dinlemiştir. Bu meclislerden sonuncusu 13 Zilhicce 780 (2 Nisan 1379) günü Kahire'de Beynelkasreyn'deki en-Nâsriyye medresesinde gerçekleşmiştir. Misbâh'ın tespitine göre hem Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hem de öğrencisi ve eseri kendisinden dinleyen İbnü's-Şihne'nin sebetlerinde de bu semâ kaydı yer alır. İbn Ebû Zübâ'dan eseri semâ ettiği tespit edilen diğer üç ismin de Sıbt İbnü'l-Acemî'yle aynı meclislerde eserin tamamını veya bir kısmını dinlediği anlaşılmaktadır.¹⁰ Bu semânın bir sonraki kademesinde eseri Sıbt İbnü'l-Acemî'den dinleyen kalabalık bir âlimler topluluğuyla karşılaşılır. Neşre konu nüshaların Sıbt İbnü'l-Acemî ve talebelerinin oluşturduğu çevrede yoğunlaşması, haliyle semâ kayıtlarının da çoğunlukla bu çevreye ait olması sonucunu doğurmuştur.

Sıbt İbnü'l-Acemî'den *el-İşâre*'yi dinleyen talebelerinin başında Ebû'l-Fazl İbnü's-Şihne gelir. Sonuncusu 16 Rebülevvel 829 (26 Ocak 1426) günü gerçekleştirilen meclislerde eseri hocasından semâ etmiştir. Bir diğer isim, 14 Muharrem 838 (20 Ağustos 1434) günü Halep'teki Şerefiyye medresesinde gerçekleştirilen tek bir mecliste eserin tamamını semâ eden Necmeddin Ebû'l-Kâsım Ömer b. Muhammed İbn Fehd'dir (ö. 885/1480).¹¹ Bu semâ kaydı da Sıbt İbnü'l-Acemî'nin *el-İşâre* nüshasının sonunda İbn Fehd'in hattıyla yer alır.

France, Syrian National Library) sınırlı olmak üzere tespit edilen semâ kayıtlarına erişme imkânı sunan bu platformun sürekli geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu platform üzerinde yaptığımız taramada Moğultay b. Kılıç'ın başka eserlerine dair kayıtlar olmakla birlikte şimdilik *el-İşâre*'ye dair herhangi bir semâ kaydına rastlanmamıştır. Bkz. <https://www.audition-certificates-platform.org/> (erişim tarihi 06.11.2023)

- 9 Hayatı ve Moğultay'dan bu eseri dinlediğine dair bkz. Takıyyüddîn el-Fâsî, Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Hasenî el-Fâsî, *Zeylû't-Takyîd fî ruvâti's-sünen ve'l-mesânid*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990/1410), 1: 174.
- 10 Bu isimlerden Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Kâhirî es-Su'ûdî el-Hanefî hakkında bkz. Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ty.), 7: 33-34. Haklarında bilgi bulunmayan iki isim ise şöyledir: Ebû Hafı Ömer b. Süleyman b. Osman ve Abdurrahman b. Ömer b. Osman es-Süyûtî.
- 11 Hayatı hakkında bkz. Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 6: 126-131. Halep'in önemli Şâfiî medreselerinden olan Şerefiyye'nin inşası, yapısı, vakfi ve okunan dersler hakkında bkz. Sıbt İbnü'l-Acemî, Ebû Zer Muvaffakuddîn Ahmed b. İbrâhîm el-Halebî, *Künûzü'z-zehab fî târihi Haleb*, thk. Şevki Şa's- Fasih el-Bekkûr (Halep: Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, 1996/1417), 1: 310-315.

Sıbt İbnü'l-Acemî, her ne kadar yeri ve zamanı belirtmese de talebesi İbnü'l-Mi'sarani'nin nüshasına eseri kendisinden dinlediğine dair semâ kaydı düşmüştür. Bir diğer semâ kaydına göre Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim es-Sellâmî el-Birî (ö. 879/1474), sonuncusu 12 Recep 829 (20 Mayıs 1426) günü Şerefiyye medresesinde gerçekleşen meclislerde eseri Sıbt İbnü'l-Acemî'den semâ etmiştir. Ayrıca İbn Fehd'le aynı mecliste eserin bir kısmını dinlemiştir.¹² Sıbt İbnü'l-Acemî'ye mülazım olan Şihâbüddin Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed el-Kureşî (ö. 857/1453) de 18 Cemaziyelahir 811 (8 Kasım 1408) günü Şerefiyye medresesinde eseri hocasından semâ etmiştir.¹³ *el-İşâre* nüshasının sonunda Sıbt İbnü'l-Acemî hattıyla olan semâ kaydına göre 12 Receb 818 (17 Eylül 1415) günü Sa'düddin Sa'd el-Müeddib b. Ahmed (ö.?) tarafından sema edilmiştir. Bu kayda göre eseri sema eden bir diğer isim Ahmed el-Aclûnî'dir (ö.?). Şimdilik bu isimlerin kimliğine dair başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

el-İşâre'nin Sıbt İbnü'l-Acemî'nin talebeleri marifetiyle özellikle Halep ve çevresinde neşredilmeye devam ettiği semâ kayıtlarından anlaşılmaktadır. Örneğin talebesi Şemseddin Ebû Abdullah es-Sellâmî'den eseri semâ edenlerden biri, İbnü's-Şihne ailesinden Celâleddin Ebû Bekr Muhammed b. Ömer İbnü'n-Nasibî'dir (ö. 916/1510).¹⁴ Onun talebesi İbnü's-Şemmâ' el-Halebî (ö. 936/1529) de sebetinde ifade ettiğine göre *el-İşâre*'nin tamamını Şerefiyye medresesinde gerçekleşen çeşitli meclislerde İbnü'n-Nasibî'den semâ etmiştir.¹⁵

el-İşâre'nin semâ kayıtlarına göre ikinci bir neşir kanalı Cemâl el-Malatî diye meşhur Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Mûsa (ö. 803/1400) aracılığıyla. Kaynaklarda *el-İşâre*'yi 760/1358 yılında Moğultay b. Kılıç'tan dinlediği nakledilen¹⁶ Malatî, Sıbt İbnü'l-Acemî nüshasında onun hattıyla olan bir semâ kaydına göre sonuncusu 5 Safer 761 (27 Aralık 1359) günü, Moğultay b. Kılıç'ın Kahire'de Muizziyye'deki evinde gerçekleşen meclislerde eserin tamamını müellifine okumuş ve icazet almıştır (v. 99a). Eseri Malatî'den dinleyenler ise İbn Hatib en-Nâsriyye (ö.

12 Hayatı hakkında bkz. Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi'*, 6: 275-276.

13 Hayatı hakkında bkz. Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi'*, 7: 30.

14 Hayatı hakkında bkz. Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi'*, 8: 259-260; İbnü's-Şemmâ', Zeynüddin Ömer b. Ahmed el-Şemmâ' el-Halebî, *el-Kabesü'l-hâvî li-ğureri Dav'i'l-lâmi'*, thk. Hasan İsmail Merve- Haldun Hasan Merve (Beyrut: Dâru Sadır, 1998), 2: 290-292.

15 İbnü's-Şemmâ', *Tuhfetü's-sikât bi-esânidi mâli'l-Ömer eş-Şemmâ' mine'l-mesmû'ât*, thk. Muhammed b. İbrahim el-Hüseyin (Bahreyn: Ervika, 2017/1438), 255. Hayatı hakkında bkz. Gazzî, Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî, *Kevâkibü's-sâire bi-menâkibi a'yâni'l-mieti'l-âsire*, thk. Cebrail Süleyman Cebbûr (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, 1979), 2: 224-226; İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkadir el-Arnaut- Mahmud el-Arnaut (Dimaşk: Dâru İbn Kesir, 1993/1414), 10: 306-307.

16 Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi'*, 10: 335-336.

843/1440)¹⁷ ve Ebû Bekr b. Süleyman el-Halebî'dir (ö. 844/1440).¹⁸

Moğultay b. Kılıç'tan *el-İşâre*'yi dinleyen bir diğer isim Ebû Bekr b. Hüseyin el-Merâğî'dir (ö. 816/1413). Meşyehasında kaydettiğine göre *el-İşâre*'nin bir bölümünü semâ, kalanını da kıraat etmiştir.¹⁹ Eseri Merâğî'den dinleyenlerden biri *el-İkdü's-semîn*'in mukaddimesinde zikrettiğine göre Takıyyüddin el-Fâsî'dir.²⁰ Zeynüddin Ebû Zeyd Abdurrahman el-Kıbabî'nin (ö. 838/1434) Moğultay b. Kılıç'tan eseri semâsı ise İbn Yeşbek'in sebetinde kaydedilmiştir. Buna göre İbn Yeşbek, eseri Zeynüddin el-Kıbabî'den dinleyen Cemâleddin Ebu'l-Feth el-Kalkaşendî'den (ö.?) dinlemiştir.²¹

Dârülbeyzâ nüshasının sonunda yer alan semâ kaydına göre Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed er-Rub'î es-Sebtî (ö.?) isimli biri, sonuncusu 18 Şevval 741 (6 Nisan 1341) gecesi düzenlenen meclislerde *el-İşâre*'yi semâ etmiştir (s. 103). Son olarak Eskişehir nüshasının sonunda yer alan bir sema kaydına göre Şemseddin Muhammed b. Yûsuf ed-Demîrî (ö.?), sonuncusu 17 Ramazan 742 (24 Şubat 1342) günü Zâhiriyye medresesinde düzenlenen meclislerde eseri sema etmiştir (s. 103).

Sıbt İbnü'l-Acemî Hâşiyesi

Sıbt İbnü'l-Acemî, Halep'te doğup yetişmiş ve başta Kahire ve Dimaşk olmak üzere diğer ilim merkezlerine seyahatlerinin ardından yine Halep'e dönüp burada tedris ve telifle ömrünü adanmış bir âlimdir. 9./15. asrın önemli hadis hafızlarından olmasının yanı sıra siyer alanındaki çalışmalarıyla da öne çıkan bir isimdir. Memlûkler döneminin ilim ortamında yetişmiş ve dönemin ilmî ruhunu benimsemiş bir âlim olarak eserlerini çoğunlukla şerh ve hâşiyeye türlerinde telif ederek metin üstü çalışmalara yoğunlaştığı görülür. Hadis usulü, hadis derlemeleri ve siyer konulu eserleri merkeze alan bu çalışmalarında İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnü'l-eser* adlı siyerine yazdığı *Nûrû'n-nibrâs alâ sîreti İbn Seyyidinnâs*, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*'sına yazdığı *el-İktifâ fi şerhi elfâzi's-Şifâ li'l-Kâdî İyâz*, Tirmizî'nin *eş-Şemâil*'ine yazdığı *Bulgatü's-sâil an makâsıd'ı's-Şemâil* başlıklı

17 Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi*, 5: 304-305.

18 Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi*, 11: 33.

19 Merâğî, Ebû Bekr İbnü'l-Hüseyin b. Ömer el-Kureşî el-Merâğî, *Meşyeha*, thk. Muhammed Sâlih b. Abdülazîz el-Murâd (Mekke: Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ 2001/1422), 321; Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi*, 11: 28.

20 Takıyyüddin el-Fâsî, *el-İkdü's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*, thk. Muhammed Sürûr es-Sabbâh (Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, ty.), 1: 217-218.

21 Sehâvî, *ed-Dav'ül-lâmi*, 1: 77.

şerh-hâşiyeler bizim için önem arz eder.²² Zira Moğultay b. Kılıç'ın *el-İşâre*'sine yazdığı ve bu neşirde yer verilen hâşiye de bu çalışmalarla aynı türdendir.

Sıbt İbnü'l-Acemî, Moğultay b. Kılıç'la görüşmemiş olmakla birlikte talebeleri üzerinden hem merviyatına hem de eserlerine doğrudan erişme imkânı bulmuştur. Zira en önemli hocalarından, uzun süre yanında kalıp mülazemetinde bulunduğu İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) başta olmak üzere Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404), Ebû Hafs Ömer b. Reslân el-Bulkînî (ö. 805/1403) gibi âlimler, Moğultay b. Kılıç'ın talebeleridir. Sıbt İbnü'l-Acemî eserlerinde sıklıkla bu hocalarına atıf yaptığı gibi "hocalarımın hocası" diyerek bir önceki nesil âlimlerine de atıf yapar. Hocalarının hocaları içerisinde Moğultay b. Kılıç bilhassa öne çıkar çünkü Sıbt İbnü'l-Acemî'nin siyerini şerh ettiği İbn Seyyidünnâs'a uzanan rivayet zincirinin bir halkasıdır (Sıbt İbnü'l-Acemî-Zeynüddin el-İrâkî- Moğultay b. Kılıç- İbn Seyyidünnâs).

Sıbt İbnü'l-Acemî, pek çok eserinde Moğultay b. Kılıç'a kaynak olarak başvurduğu gibi özellikle siyer şerhi *Nûrû'n-nibrâs*'ta hem *ez-Zehrû'l-bâsim* hem de *el-İşâre*'ye atıflar yapar. Bunların yanı sıra Moğultay b. Kılıç'ın Hz. Peygamber'in sütanesi Halîme'nin müslüman olması hakkında kaleme aldığı *et-Tuhfetü'l-cesîme fî zikri Halîme* adlı cüzünü, ilgili tartışmadaki en önemli kaynak olarak değerlendirmesi, ona verdiği değeri iyice belirginleştirir. Bu cüzün günümüze ulaşan ve yakın zamandaki neşirinde kullanılan iki nüshadan biri yine Sıbt İbnü'l-Acemî ile doğrudan irtibatlıdır. Câmîatü Ümmî'l-Kurâ Kütüphanesi'nde bulunan bu nüsha (nr. 8343), İbnü's-Şihne tarafından hocası Sıbt İbnü'l-Acemî'nin nüshasından istinsah edilmiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî de kendi nüshasını, Moğultay b. Kılıç'a okunmuş bir nüshadan istinsah etmiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî nüshasında yer alan ve İbnü's-Şihne tarafından aynen aktarılan Moğultay b. Kılıç'ın bizzat yazdığı icazetin metnine baktığımızda bu cüzün de *el-İşâre* ile aynı hocaları vasıtasıyla elde edildiği görülmektedir. Buna göre 6 Rebîülevvel 755 (31 Mart 1354) günü Moğultay b. Kılıç'ın ders verdiği Kahire'deki Zâhiriyye medresesinde Burhâneddin İbrâhim b. Mûsâ el-Ebnâsî (ö. 802/1399) tarafından kıraat ve bir topluluk tarafından semâ edilmiştir. Ayrıca İbnü'l-Mülakkın, Sadreddin el-Konevî (ö. 762/1360) ve Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Ebû Zübâ (ö. 790/1388) onu yazmışlardır ve Moğultay b. Kılıç, onlara, kendisine rivayeti câiz olan bütün merviyatı için icazet vermiştir. Nüsha üzerindeki bir diğer icazet ise; Sıbt İbnü'l-Acemî'nin Moğultay'ın talebesi olan iki hocası Sirâcüddin el-Ensârî ve Şemseddin b. Ebû Zübâ'dan bu eser için aldığı ve böylece müellifine ulaştığı icazettir.²³

22 Hayatı ve siyer alanındaki şerh-hâşiyeleri hakkında bir değerlendirme için bkz. Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği*, 85-86, 116-123.

23 Sıbt İbnü'l-Acemî'nin Moğultay b. Kılıç'ın bu eseriyle irtibatı hakkında bkz. Yıldız, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği*, s. 265-267. İcazet metinleri için bkz. Moğultay b. Kılıç,

Sıbt İbnü'l-Acemî'nin Moğultay b. Kılıç ve eserleriyle münasebetini ana hatlarıyla ifade ettikten sonra kendi istinsah ettiği *el-İşâre* nüshasına düştüğü hâşiye notlarının mahiyetine dair bir değerlendirme yapmak ve böylece eseri kendisinden okuyan ve nüshasından istinsah eden talebeleri başta olmak üzere bu hâşiye notlarının neden müstakil bir hâşiye olarak alımlandığını kavramak istiyoruz.

Misbâh neşrinde kırmızı renkle gösterilen ve “kâle Ebu'l-Vefâ” ibaresiyle başlayan bu hâşiye notları tarandığında hâşiye türünün bütün beklentilerini karşıladığı görülür. Hemen her varakta bir veya birden fazla olan çeşitli uzunluklardaki hâşiye notlarının ilki, Moğultay b. Kılıç'ın mukaddimede isteği üzerine bu muhtasarı telif ettiğini ifade ettiği “Kādilkudat Celâlüddin” hakkındadır. Bu kişinin el-Hatîb el-Kazvîni olduğunu belirttikten sonra hakkında biyografik bilgiler verir (s. 129). Bunun gibi metinde geçen özel isimlerin kim olduğunun tespiti ve haklarında gerekli görülen bazı bilgilerin verilmesi sık karşılaşılan hâşiye notu türlerindedir. Örneğin Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın diyeti için 100 deve kurban edilmesinden sonra bunun bir kişinin diyet miktarı olarak gelenek haline gelmesi ve ilk defa Ebü's-Seyyâre için uygulanması hakkındaki rivayette geçen Ebü's-Seyyâre'yi “ismi Umeyle b. el-A'zel, başka isimler de zikredilir, el-A'zel'in ismi de Hâlid” şeklinde açıklar (s. 136). Moğultay'ın kaynak olarak atıf yaptığı el-Utakî'nin kim olduğunu, isminin nasıl okunduğunu ve kitabının adını bildirmesi (s. 156) veya Peygamberin birlikte Şam'a yolculuk yaptığı Meysere hakkında, “Müslüman olup olmadığı bilinmiyor” şeklinde not düşmesi (s. 157) zikredilebilecek pek çok örnekten bazısıdır (s. 157, 223, 251, 261, 263, 299, 327, 338, 370, 384).

Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hâşiye notlarından önemli bir kısmı da metinde geçen kelimelerin izah edilmesi, zabtının verilmesi ve anlamlarının açıklanması mahiyetindedir (s. 130, 134, 135, 142, 178, 179, 189, 199, 210, 285, 286, 288, 297, 386, 390, 394). Ayrıca metindeki yer adlarını izah ederek coğrafi konumlarına dair bilgiler verir (s. 192, 200, 249, 374). Aynı şekilde zikredilen ölçü birimlerini açıklar (s. 160). Metinde geçen zamanla ilgili ifadeleri netleştirerek olayları doğru kronolojik sıraya oturtmaya yardım edecek bilgiler verir. Örneğin “yedinci senede Müslüman oldu” ibaresini “yani nübüvvetin yedinci senesi” şeklinde netleştirirken peşinden gelen “dokuzuncu senede vefat etti” ibaresine “yani hicretin dokuzuncu senesi” diye izah getirir (s. 183-184, ayrıca bkz. s. 214, 264). Metnin doğru anlaşılmasına yönelik bu hâşiyelerden bir kısmı da metindeki atıfların mercisini netleştirmek içindir. Örneğin metinde Rahip Nestur'un “bu

---

et-Tuhfetü'l-cesîme fî zikri Halîme, nşr. Muhammed b. Muhammed Alvân (Riyad: Dârü't-tevhîd, 1437/2016), 55.

ağacın altında yalnızca peygamberler konakladı” sözünün sorgulandığı “üstüşkile” şeklinde meçhul formda belirtilir. Sıbt İbnü'l-Acemî, “onu sorgulayan Süheylî'dir” şeklinde meçhul durumu malum hale getirir (s. 158). Moğultay'ın verdiği bazı bilgilerin Süheylî'den, Kâdi İyâz'dan, Müslim'den veya İbn Abdilber'den alındığını belirterek kaynaklarını gösterir (s. 184, 215, 228, 256, 251, 260). Aynı şekilde Moğultay'ın “ileride gelecek” ve benzeri metin içi atıflarının da yerlerini belirtir, mercilerini netleştirir (s. 201, 233).

Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hâşîye notlarının bir kısmı da metne çeşitli açılardan ilaveler yapmak suretiyle metni tahkim etmek içindir. Metinde zikredilen rivayetler hakkında gerekli gördüğü açıklamaları yaptıktan sonra başka rivayetlerle karşılaştırarak ziyade bilgiler verir. Örnek olarak Peygamber'in doğum yeri olan Mekke'nin isimleri konusunda müellifin zikrettiği isimlere pek çok farklı ismi ilave etmesi (s. 140) veya Hz. Peygamber'in ilk vahiy esnasındaki yaşı hakkında metinde yer verilmeyen rivayetleri nakletmesi (s. 165) zikredilebilir. Bu amaçla özellikle Süheylî ve Huşenî'nin şerhleriyle (s. 134) İbn Seyyidünnâs'ın siyeri (s. 153, 188, 191, 280, 304, 327, 330, 349) gibi çok iyi bildiği metinlere başvurması dikkat çeker. Dolayısıyla Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hâşiyelerinin önemli bir kısmı da metinde zikredilenlere ilave bilgiler (s. 173, 187, 191, 192, 216, 223, 232, 263, 359) ve farklı rivayetler (s. 177, 224, 277, 336, 358, 361, 371-372) mahiyetindedir. Zaman zaman hâşiyesinde farklı rivayetleri tartışması ve kendi tercihlerini öne çıkarması da kayda değerdir. Örneğin hicret esnasında Hz. Peygamber'in kılavuzu olan Abdullah b. Uraykıt hakkında düştüğü notta onun bu olaydan sonra Müslüman olduğunu ve sahabe arasında sayıldığını belirtir. Süheylî'nin “Müslüman olduğuna dair sahih yolla bir bilgi gelmedi, doğrusunu Allah bilir” dediğini ancak kendi hocasının -İbnü'l-Mülakkın'ı kastediyor olmalı- Abdullah b. Uraykıt'ın Müslüman olduğunu belirttiğini kaydeder. Böylece Süheylî'nin değerlendirmesine karşın hocasının değerlendirmesini önceler (s. 205). Bir diğer örnekte Moğultay'ın Uhud dağını açıklarken “Harun'un kabri oradadır” şeklinde verdiği bilginin, Süheylî'nin şerhinde geçtiğini kaydeden Sıbt İbnü'l-Acemî, İbn Dihye'nin Tevrat'a dayanarak bu bilgiye itiraz ettiğini belirterek kabrin bulunduğu asıl yeri ondan nakleder (s. 249, ayrıca bkz. 256, 277, 280, 287, 295, 310, 315, 359, 360). Bazı hâşiyelerin de metinde zikredilen rivayetin sıhhatine dair değerlendirmeler içerdiği görülür (s. 211, 252, 260, 277, 358). Sıbt İbnü'l-Acemî'nin metni tahkimin yanı sıra metni tashihe yönelik hâşiyeleri de azımsanmayacak bir yekundadır (s. 248, 251, 252, 253, 254, 264, 267, 277, 311, 327, 248, 357, 359).

Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hâşîye notlarıyla ilgili belirtilmesi gereken bir husus da hocalarının etkisidir. İbnü'l-Mülakkın, Zeynüddin el-İrâkî ve Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ismini zikrederek atıf yaptığı hocalarının başında gelirken bazen de sadece hocam diyerek tasrih etmeden atıflar yapar (s. 152, 153, 288, 327,

330, 394). Son olarak gerek hâşiyelendirdiği *el-İşâre*'nin gerekse kaynak olarak başvurduğu diğer eserlerin çeşitli nüshalarını kullanması ve gördüğü nüsha farklarına işaret etmesi dikkat çeker. Bu hâşiyelerden birinde Moğultay'ın hattıyla olan bir nüshayı gördüğü anlaşılmaktadır (s. 280, ayrıca bkz. 158, 183, 206, 233, 310, 327, 330).

Değerlendirme

İslâm elyazmaları özelinde uzun sayılabilecek bir süredir sürdürülen tahkikli neşir faaliyetlerinde oldukça mesafe kat edilmiş ve neşre konu nüshaların ilmi değeri, mümkün olduğunca çok nüshadan istifade edilmesi ve bunların belli bir sistemle karşılaştırılması, metnin en doğru şekilde inşa edilmesi ve nüsha farklarının uygun şekilde neşre yansıtılması gibi temel meselelerde belli bir seviyeye ulaşılmıştır. Ancak son yıllarda elyazmalarının maddî kültür tarihinin bir parçası olarak çalışılmasına önem verilmesi, nüshalarda yer alan metin üstü ve metin dışı unsurların da neredeyse metin kadar değerli addedilmesi tahkikli neşir anlayışında bazı değişimlere gidilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yazıda dikkatlerinize sunduğumuz neşir, bu yeni anlayışı kısmen uygulayan örnek bir çaba olduğu için dikkate değerdir.

Hâşim Misbâh, daha önce iki defa neşredilmiş bir metni yeni bir tahkikli neşre konu etmiştir. Bunu hem önceki neşirlerin eksiklikleri hem de eriştiği ilmi kıymeti haiz farklı nüshaların kullanımıyla gerekçelendirmiştir. Bu gerekçelerinde haklı olduğu gibi eserin metniyle birlikte nüshalarda yer alan metin üstü bir unsur olarak bir hâşiyeye metnini de yayınlamış olması neşri önkilerden tamamen farklı bir seviyeye taşımıştır. Buna ilave olarak nüshalarda metin dışı bir unsur olarak yer alan ve/veya tabakalar, meşyeha ve sebet türü eserler gibi tarihî kaynaklardan tespit edilen semâ kayıtlarını da neşrin mukaddimesinde yayınlamıştır. Böylece metnin ve hâşiyenin alımlanmasına dair bir değerlendirmeye imkân vermiştir.

Aslında siyer yazmaları içerisinde benzer bir neşir çalışmasına 1974 gibi oldukça erken bir tarihte rastlanmaktadır. İbn Seyyidünnâs'ın *Uyûnu'l-eser*'inin Dâru'l-ma'rife tarafından yayımlanan ancak muhakkiki belirtilmeyen neşrinde, İbnü'l-Mibred adıyla meşhur Yûsuf b. Hasan b. Ahmed ed-Dımaşki'nin (ö. 909/1503) *el-İktibâs ta'likât ve's-şerh alâ Sireti İbn Seyyidinnâs* başlıklı şerhine de yer verilmiştir. Şimdiye kadar başka bir neşri yapılmayan bu şerh metni, bazı kelimelerin düzeltilmesi, okunuşları ve anlamlarına dair bilgiler verilmesi şeklinde oldukça muhtasar notlardan oluştuğu için dipnotlar şeklinde yayımlanmıştır.²⁴ Dolayısıyla elyazması nüshalarda, asıl metin ve onun üzerine

24 İbnü'l-Mibred, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yûsuf b. Hasen el-Makdisî, *İktibâsü'l-*

kaleme alınan şerh, hâşiye, ta'lik vb. metin üstü çalışmaların birlikte, aynı sayfa üzerinde, metinsel irtibatlarını görünür ve takip edilebilir kılacak şekilde yer verilmesi modern baskı teknolojisinin imkânlarıyla sürdürülmesi, özellikle böyle şerh ve hâşiye metinleri için çoğu zaman bir gerekliliktir.

Misbâh, neşrinde hâşiye notları içerisinde haklı olarak en önemli addettiği Sıbt İbnü'l-Acemî'nin notlarını öncelemiştir. Ancak asıl nüshanın ve diğerlerinin taşıdığı, tespit edilebilen İbnü's-Şihne gibi âlimlere veya edilemeyen diğer âlimlere ait hâşiye, istidrak, ta'lika kayıtlarını da neşirde görebilme, böylece eser nüshasının/nüşhalarının tarihî gelişimini ve her dönemden âlimlerin ilmî katkılarını, tartışmalarını, esere yaklaşımlarını takip etme imkânı tam anlamıyla sağlanmış olurdu. Yine de bu husus, siyer eserlerinin nüshalarda bulunan bütün unsurlarıyla, şerh, hâşiye, tâlik, istidrak notlarıyla, semâ, kıraat, icazet, temellük gibi her türden kuyudatıyla birlikte yayınlanmasında örnek teşkil etmesine halel getirmez. Bu yaklaşımın standart hale getirilmesini ve daha da geliştirilmesini ümit ediyoruz.

---

iktibâs li-halli müşkili Sîreti İbn Seyyidinnâs (İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser* hâmişinde; Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1394/1974).

Kaynakça

- Gazzî**, Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî, *Kevâkibü's-sâire bi-menâkibi a'yânî'l-mieti'l-âşire*, 3 cilt, thk. Cebrail Süleyman Cebbûr, Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1979.
- İbnü'l-İmâd**, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zehab fî ahbâri men zehab*, 10 cilt, thk. Abdülkadir el-Arnaut- Mahmud el-Arnaut, Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993/1414.
- İbnü'l-Mibred**, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen el-Makdisî, *İktibâsü'l-iktibâs li-halli müşkili Sireti İbn Seyyidinnâs, İbn Seyyidünnâs, Uyünü'l-eser* hâmişinde, 2 cilt, Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1394/1974.
- İbnü'ş-Şemmâ'**, Zeynüddin Ömer b. Ahmed el-Şemmâ' el-Halebî, *Tuhfetü's-sikât bi-esânidi mâli'l-Ömer eş-Şemmâ' mine'l-mesmû'ât*, thk. Muhammed b. İbrahim el-Hüseyn, Bahreyn: Ervika, 2017/1438.
- el-Kabesü'l-hâvî li-ğureri Dav'i'l-lâmi'*, 2 cilt, thk. Hasan İsmail Merve-Haldun Hasan Merve (Beyrut: Dâru Sadır, 1998),
- Merâğî**, Ebü Bekr İbnü'l-Hüseyn b. Ömer el-Kureşî el-Merâğî, *Meşyeha*, thk. Muhammed Sâlih b. Abdülazîz el-Murâd, Mekke: Câmi'atü Ümmü'l-Kurâ, 2001/1422.
- Moğultay b. Kılıç**, Ebü Abdullah Alâüddin Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî, *Kitâbü Sireti Moğultay*, Kahire: Matba'atü's-Sa'âde, 1326/1908.
- el-İşâre ilâ sireti'l-Mustafâ ve âsâri men ba'dehû mine'l-hulefâ bi-hâşiyeti'l-İmâm el-Hâfız Burhânüddîn İbrahim b. Muhammed b. Halîl et-Tırablusî el-Halebî eş-Şâfi'î el-Ma'rûf bi-Sıbt İbnü'l-Acemî ve el-Burhân el-Halebî*, thk. Hişâm Misbâh, Tanca- Beyrut: Dârü'l-Hadîsi'l-Kettâniyye, 2020/1441.
- el-İşâre ilâ sireti'l-Mustafâ ve târihi men ba'dehû mine'l-hulefâ*, thk. Muhammed Nizâmüddin el-Füteyyih, Dımaşk: Dârü'l-Kalem/ Beyrut: Dâru'ş-Şâmiyye, 1996/1416.
- et-Tuhfetü'l-cesîme fî zikri Halîme*, nşr. Muhammed b. Muhammed Alvân, Riyad: Dârü't-tevhîd, 1437/2016.
- Sehâvî**, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdırahmân es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, 12 cilt, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ty.
- Sıbt İbnü'l-Acemî**, Ebü Zer Muvaffaküddîn Ahmed b. İbrâhîm el-Halebî, *Künûzü'z-zehab fî târihi Haleb*, 2 cilt, thk. Şevki Şa's- Fasih el-Bekkûr, Halep: Dâru'l-Kalemi'l-Arabî, 1996/1417.

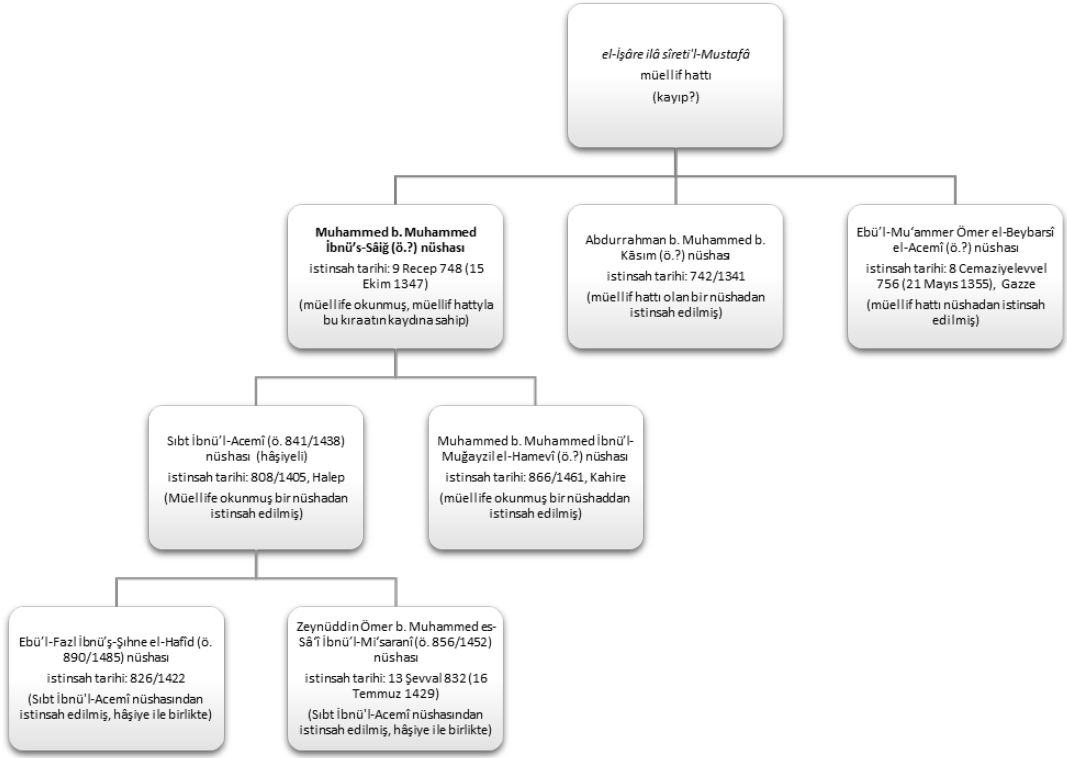
Takyüddin el-Fâsi, Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-Fâsi, *el-Ikdü's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*, 8 cilt, thk. Muhammed Sürûr es-Sabbâh, Kahire: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, ty.

Muhammed b. Ahmed b. Alî el-Hasenî el-Fâsi, *Zeylü't-Takyid fi ruvâti's-sünen ve'l-mesânid*, 2 cilt, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990/1410.

Yıldız, Güllü, *Siyerde Şerh-Haşiye Geleneği: Moğultay b. Kılıç Örneği*, İstanbul: İSAM 2020.

Misbâh neşrinde kullanılan *el-İşâre* nüshalarından birbiriyle ilişkili olan ve/veya ilişkili olabilecek nüshaları gösterir şema:

Moğultay b. Kılıç'ın *el-İşâre ilâ sîreti'l-Mustafâ* isimli eserinin semâ kayıtlarını gösterir şema:

